

ТА'ЛИМ – ТАРБИЯ ЖАРAYONIDA PSIXOLOGIYANING O'RNI

Ismoilova Farida Odiljon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Xomidova Malohat Oktyabrjon qizi

Annotatsiya: Psixologiya yaxlit va mustaqil fan bo'lib, u odamlarda gumanistik mentalitetning shakllanishiga xizmat qiladi. Bunda inson va uning hayoti mohiyati o'rganiladi, ta'lim olishi, o'zini rivojlanishiga, o'zligini anglashiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Psixologiya, shaxs, ong, ijtimoiy, psixologik moslik, psixologik muhit, pedagogik muloqot.

Abstract: Psychology is a comprehensive and independent science, which serves the formation of a humanistic mentality in people. In this, the essence of a person and his life is studied, it helps him get an education, develop himself, and realize his identity.

Key words: Psychology, declension, cognitive, social, psychological proportion, psychological condition, pedagogical communication

Аннотация: Психология – комплексная и самостоятельная наука, служащая формированию гуманистического мышления у людей. В этом изучается сущность человека и его жизни, это помогает ему получить образование, развиваться, осознавать свою личность

Ключевые слова: Психология, личность, сознание, социальное, психологическая совместимость, психологическая среда, педагогическое общение

O'z mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan Respublikamiz yoshlarni yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash - dolzarb va ustuvor vazifalardan biri. Jamiyatimizda sog'lom avlodni, komil insonlarni voyaga yetkazish masalasiga katta e'tibor berilmoqda. Komil insonning muhim sifatlaridan biri muloqot madaniyatidir. Yetarlicha shakllanmagan muloqot madaniyatisiz sog'lom ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish mushkul. Shu kabi muammolar psixologiya fanida chuqur o'rganilgan. Insonning go'daklik va o'smirlik davrlarida muloqot yetakchi, ya'ni yangi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi faoliyat sifatida gavdalanadi.

Psixologiya fan sifatida shakllanib, unda olimlar kurashlar shakllanib borgan sari, ruhiy kechinmalar tabiatini negizidan, ich – ichidan o'rganishga ehtiyoj paydo bo'ldi. XX asrning boshlarida paydo bo'lgan psixoanaliz yo'nalishi fandagi aynan shu kamchilikni bartaraf etish maqsadida paydo bo'ldi. Klassik psixoanalizning

asoschilaridan bo'lgan avstriyalik olim Zigmund Freyd psixologiya nafaqat ong sohasini, ya'ni bevosita odam tomonidan anglanadigan xulq-atvor shakllarini, balki ongsizlikka aloqador hodisalarni, ya'ni real sharoitda inson o'zi anglab yetolmaydigan xodisalar tabiatini ham o'rganishi lozim degan g'oyani ilgari surgan. Inson xulq-atvorini va uning amallarini boshqarib turadigan psixik energiya borki, u shaxsning qiyofasini belgilaydi. Boshqacha qilib aytganda, ehtiyojlarini qoniqtirishga undovchi kuchlar – libido energiyasi hamda agressiv energiyalar mavjuddir. Bu kuchlar shaxsning ma'naviy va aqliy salohiyatini ta'minlash maqsadida psixik quvvatni taqsimlovchi mexanizm rolini o'ynaydi. Odatda xadiksirash, doimiy havotirlanish, psixoemotsional qoniqmaslik kabi omillar ana shu taqsimotning nomuvofiqligidan kelib chiqadi.

Pedagogika bilan psixologiyaning o'zaro hamkorligi va aloqasi an'anaviy va azaliy bo'lib, ularning yosh avlod tarbiyasini zamon talablari ruhida amalga oshirishdagi roli va nufuzi o'ziga xosdir. Respublikamizda amalga oshirilayotgan yangi "Ta'lim to'g'risidagi" gi qonun hamda qonun hamda "Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi" ni amalga oshirish ham ikki fan hamkorligi va o'zaro aloqasini har qachongidan ham dolzarb qilib qo'ydi. Milliy dasturda e'tirof etilgan yangicha modeldagi shaxsni kamol toptirish, uning chuqur bilimlar sohibi bo'lib yetishishi, barkamolligini kafolatlovchi shart-sharoitlar orasida yangi pedagogik texnologiyalarini ta'lim va tarbiya jarayonlariga tatbiq etishda pedagogikaning uslub va qoidalari yetarli bo'lmaydi. Shuning uchun ham psixologiya u bilan hamkorlikda yosh avlod ongining ta'lim olish davrlaridagi rivojlanish tendensiyalaridan tortib, toki yangicha o'qitish texnologiyalarini bola tomonidan o'zlashtirilishi va undagi aqliy hamda intellektual qobiliyatlarga nechog'lik ta'sir ko'rsatayotganini o'rganish, shu asosda ishni tashkil etish psixologiyadagi metodlarni didaktik metodlar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Ayniqsa, ma'naviy barkamollik tamoyillarini maktabda va yangi tipdagi ma'lum muassasalarida joriy etish ham shaxs psixologiyasini teran bilgan holda o'qitishning eng ilg'or va zamonaviy shakllarini amaliyotga tatbiq etishni nazarda tutadi. Shaxs qobiliyatlarini diagnostika qilish uning tug'ma layoqatlari hamda orttirilgan sifatlarini bir vaqtda bilishni taqozo etgani sababli, o'sha tabiiy layoqatning xususiyatlarini aniqlashda psixofiziologiyaning qator usullaridan foydalanadi.

Aslida, psixologiya birgina ta'lim uchun emas, balki butun sohalar ichida asosiysi hisoblanadi. Psixologiya iqtisodiyot, ta'lim-tarbiya, sanoat ishlab chiqarishi, qishloq xo'jaligi sohaları bilan aloqador fan tarmogi hisoblanadi. Chunki hamma sohada inson shaxsi faoliyat ko'rsatar ekan, har bir sohada ishni samarali tashkil etish, inson xulq-atvorini turli vaziyatlarda boshqarish uchun inson psixologiyasini, shaxslararo munosabatlar psixologiyasini, odamlarning turli vaziyatlardagi xulq-atvor

normalarini bilish texnikaning inson qobiliyatlariga mos tarzda yaratish va ikkinchi tomondan, tafakkur va harakatlarini texnologik normalarga ko'ra tarbiyalash va moslashtirish muhimdir. Shuning uchun hozirgi davr mutaxassisleri psixologik bilimlardan boxabar bo'lishlari lozimdir. Yana bir soha – kadrlar va ular bilan bevositda ishlash sohasidir. Bu kadrlarni ishga jalb etishda bilish zarur bo'lgan qobiliyatlar va shaxsiy fazilatlaridan tortib, ularni to'g'ri yo'naltirish, o'z joyiga qo'yish, tashkilot doirasida guruhlarini shakllantirish, xodimlarga ma'lumotlarni o'z vaqtida yetkazish bilan bog'liq kadrlar siyosatini olib borishga aloqador xizmatdir. Psixolog bu o'rinda asosan maslahatchi (konsultant) va ekspert sifatida rol o'ynaydi. Maorif sohasidagi amaliy ishlar boshqa sohalarga nisbatan anchagina yaxshi tajribaga ega. Ayniqsa, O'zbekistonda kadrlar tayyorlashning milliy dasturi qabul qilingandan so'ng tashkil qilingan yangi dasturdagi ta'lim muassasalari – akademik litseylar va kasb – hunar kollejariga bir nechtadan psixologlar shtati kiritilgan va ular aynan tubiqiy muammolar – bolaning o'quv jarayoniga psixologik jihtdan tayyorligini diagnostika qilishdan tortib, professional va kasb mahoratini rivojlantirishgacha bo'lgan barcha muammolarni hal qilishga "aralashadi".

"Shaxs" tushunchasi psixologiyada eng ko'p ishlatiladigan tushunchalar sirasiga kiradi. Sotsial yoki ijtimoiy muhit – bu insonning aniq maqsadlar va rejalar asosida faoliyat ko'rsatadigan dunyosidir. Mazmunan har bir insonning shu ijtimoiy olam bilan aloqasi uning insoniyat tajribasi, madaniyati va qabul qilingan, tan olingan ijtimoiy xulq normalari doirasidagi harakatlarida namoyon bo'ladi. Yoshlarning ma'lumotlilik darajasi yangilanish davrida muhim omil bo'lib, agar o'smir yoki o'spirinlikda ilk yoshlikdan kitobga, bilimga mehr tarbiyalanmagan bo'lsa, agar uning bilim va tushunchalari doirasi tor bo'lsa u sog'lom g'oyani nosog'lomdan, dunyoviylikni dahriylikdan, ziyoni jaholatdan farqlay olmaydi. Shuning uchun ham Prezidentimiz yoshlarimiz bilim olishlari uchun, ular iqtidorining rivoji uchun barcha shart – sharoitlarni yaratishga e'tibor qaratmoqdalar. Bunga javoban yoshlar faqat tinimsiz izlanishlari, ilm sirlarini mukammal egallashlari shart. Ilg'or g'oyalar egasi bo'lish uchun tafakkurni shunday mashq qildirish lozimki, toki uning yordamida dundalik dolzarb masalalarga, xalq manfaatiga xizmat qiluvchi solih ishlarni amalga oshirish choralari borasida turli – tuman fikrlarni yuritish imkoniyati bo'lsin. Bu holat har qanday g'ayritabiiy fikrlarga o'z o'rniga aql – idrok bilan munosib javob berish, taraqqiyotimizga g'ov bo'luvchi yot va zararli fikrlarga nisbatan immunitetni shakllantirish, turli xil dogmatic qarashlarga ega bo'lgan shaxslar bilan asosli va tanqidiy munozaralar olib borib, o'z nuqtai nazarining to'g'riligini to'la asoslash qobiliyatini o'stiradi.

Ta'limning bir qismi bu -guruhda ishlash. Guruh hayoti va undagi a'zolarining o'zlarini yaxshi his qilishlari ko'p jihatdan ularning hamkorlikda ishlay olishlari va bir-

birlariga ijobiy munosabatda bo'la olishlariga bog'liq. Bu hodisani tushuntirish uchun psixologiyada psixologik moslik tushunchasi bor. Psixologik moslik deganda, guruh a'zolari sifatleri va qarashlarining aynanligi emas, balki ular ayrim sifatlarining mos kelishi, qolganlarining kerak bo'lsa, tafovut qilishi nazarda tutiladi.

Pedagogik muloqotda psixologik bog'lanish. Bog'lanish – muloqotga kiruvchilar o'rtasida ikki tomonlama aloqa bo'lishini taqozo etadi. Pedagog o'quv-tarbiya ishi jarayonida o'quvchilar bilan aloqa bog'larkan, ulardan o'qituvchi rolining o'zi taqozo etadigan darajada izzat-ikrom kutadi. Pedagogning bolalar psixologiyasini bilishi unga bolalar bilan oson muloqotga kirishishiga, darsini mazmunliroq o'tkazishiga yordam beradi. Agar pedagog o'quvchilar psixologiyasini yaxshi bilsa, uni e'tiborga olsa, bolalarning qiziqishini va e'tiqodini, yoshiga xos xususiyatlarini, ilgari egallagan tajribasini inobatga olsa, uning istiqboli va qiyinchiliklari bilan hisoblashgan holda ish tutadigan bo'lsa, ma'naviy anglashilmovchiliklar bartaraf etilishi mumkin. Bu har ikki tomon uchun foydalidir.

Xalq ta'limi tizimidagi psixologlarning faoliyati psixologik konsultatsiyalar va muomalaning ijtimoiy-psixologik faol usullarga, psixokorreksiya, psixodiagnostika, ijtimoiy, pedagogik bolalar psixologiyasi sohalri bo'yicha umumpsixologik tayyorgarlik olgan, psixologik ixtisosga ega bo'lgan mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi. Psixologik xizmatda tadqiqot va ta'sir o'tkazish obyekti maktabgacha yoshdagi bolalar, o'quvchilar, maxsus o'quv yurti va oliy maktab talabalari, ustozlari va ota-onalari bo'lib hisoblanadi. Ular alohida yoki guruh bo'lib tadqiq qilinishi mumkin.

Umuman olganda, psixologiya bir insonni tushunishga yordam beradi va bundan pedagog yoki ota – ona xabardor bo'lsa, ta'lim tarbiya jarayoni yaxshiroq samara beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, psixologiya ham ta'lim, ham tarbiya jarayonida juda muhim ahamiyat kasb etadi. U ta'lim – tarbiya samaradorligini oshiradi, o'rganuvchi va o'rgatuvchi orasidagi muloqotni yaxshilaydi. Pedagog o'quvchining yoshini inobatga olishi - o'quvchini o'zi qila olmaydigan ishlar bilan qiynalmasligiga yordam beradi. Pedagog shunga ko'ra yangicha metodlar ishlab chiqadi yoki bilgan metodlarni o'rganuvchiga moslashtiradi. Psixologiya o'quvchini qobiliyatlarnini aniqlashga, shunga ko'ra harakat qilishga ko'maklashadi. Pedagogning bolani tushunishi uni kelajakda ma'lum bir sohaga qiziqtirishga, uni qaysidir bir kasbga mehr qo'yishiga muhim omil bo'ladi. Dars jarayonida o'qituvchilar talabalarning ruhiy holatini to'g'ri baholashi va unga mos reaksiya bildirishi uchun ham psixologiya zarurdir. Psixologiya orqali ta'limda ijobiy muhit yaratilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. X.I. Ibragimov, U.A. Yo‘ldoshev , X.Bobomirzayev. Pedagogik psixologiya . T ., O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2023.
2. V. Karimova . Psixologiya. T., Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti . 2002
3. M.Maqsudova . Muloqot psixologiyasi. T., Turon – iqbol . 2006